

Közel-keleti nagyhatalmi érdekek az első világháborúban: titkos szerződések

Ferwagner Péter Ákos¹

ABSTRACT

Keywords: Middle East, World War I, entente, power interests, spheres of interest, secret agreements, partition of the Ottoman Empire

During World War I the great powers tried to assert their claims in the Middle East through secret treaties. These agreements were genuine attempts to delimit more or less the same spheres of influence that had existed before the war, in the course of which the parties had to come to a multitude of compromises. The so-called „Constantinople agreement” provided for the annexation of the Straits and the Bosphorus by Tsarist Russia after the war, and in return, Petrograd undertook to support the territorial claims of London and Paris in the Middle East. These claims were outlined by England and France in the Sykes-Picot agreement. They agreed upon the partition of the Arab provinces of the Ottoman Empire. This was a delicate question because in the meantime Great Britain offered independence to the Arabs who rose up against the Sublime Porte. Finally the Anatolian claims of Italy were also acknowledged in Saint-Jean-de-Maurienne. These three secret agreements reflected the great powers’ claims concerning the Middle East, which were partially realized after the World War in the partition of the area.

1. Bevezetés

Az első világháború előestéjén, 1913-1914 folyamán az Oszmán Birodalom gazdasági érdekszférákra történő felosztásáról Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország, valamint Németország és az antant gyakorlatilag már megegyezett. Ennek eredményeképpen kialakultak a befolyási övezetek, egy majdani, lehetséges politikai felosztás fő vonalai. A későbbi osztozkodás alapjai tehát már a világháború kirobbanása előtt le lettek fektetve. A tanulmány a világháború alatt megkötött három titkos szerződés létrejöttének körülményeit vizsgálja, melyek jól érzékeltetik a Közel-Kelettel kapcsolatos nagyhatalmi érdekek érvényesítésének módozatait.

2. A „Konstantinápoly-egyezmény”

A háború kitörése után az egyeztetések a brit, a francia és az orosz kormány között közel egy évig tartottak, s hosszas habozás után végül Nagy-Britannia és Franciaország titkos megállapodást kötött Oroszországgal, amelyben a nyugatiak elismerték a cár ama igényét, hogy az antant

---

¹ PhD, egyetemi docens, SZTE, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék.

győzelme esetén az orosz fél Konstantinápolyt és a tengerszorosokat annektálhassa.² Ez a kérdés 1914 augusztusa után különösképpen a figyelem homlokterébe került. Intenzív diplomáciai tevékenység kezdődött, melyet egyesek három nagyobb szakaszra osztanak. Az első augusztustól novemberig, az Oszmán Birodalom hadviselő féllé válásáig tartott. Oroszországban, ebben az időszakban a Konstantinápoly megszerzésére vonatkozó vágy egyre erősebb lett, amit Anglia és Franciaország kénytelen-kelletlen, de elfogadott. A második etap a Dardanellák ellen indított támadás megkezdéséig, 1915 februárjáig húzódott. A harmadikat pedig 1915 márciusában az a konszenzus zárta le, amelyben Párizs és London elismerte Petrográd igényét az oszmán székvárosra és a szorosokra.³

A Szergej Dmitrijevic Szazonov vezette orosz diplomácia ugyanis úgy vélte, hogy a Boszporusz és a Dardanellák birtoklása jelenti az egyetlen tényleges garanciát a Fekete-tenger és a déli határ biztonságára. Nem új keletű nézet volt ez a részéről. Amikor az első Balkán-háború idején a bolgár hadsereg megközelítette az oszmán fővárost, azonnal figyelmeztette Szófiát: „*A Konstantinápoly környéki összes területnek a szultán szuverenitása alatt kell maradnia. Semmilyen kompromisszum sem lehetséges ebben az ügyben.*” Nyugati partnereinek pedig megüzente, hogy ha a balkáni szövetségesek megszállnák Konstantinápolyt, „*az okot szolgáltatna az egész fekete-tengeri [orosz] flotta megjelenésére a török fővárosban*”, a hajóhad pedig „*ott is maradna pontosan addig, amíg a szövetségesek*”. 1913 tavaszán újfent nyilvánvalóvá tette az európai kormányok, s különösen a bolgár kormány előtt, hogy „*a szorosok Oroszország vitathatatlan érdekszférájába tartoznak, ennek érvényesítése érdekében pedig a részünkről minden gyengeség vagy habozás teljességgel elfogadhatatlan*”. Hasonlóképpen vélekedett Mihail Nyikolajevics Girs portai orosz nagykövet. Számára egyértelmű volt, hogy az Oszmán Birodalom hanyatlása megállíthatatlan, jóllehet a törökök számos hatalom támogatását élvezik. Mindez azonban csak „*akadályozza és késlelteti ama történelmi feladatunkat, hogy birtokba vegyük a tengerszorosokat*”. Girs csupán annyit szeretett volna, hogy a birodalom fennmaradjon a rend fenntartásához, mert mindez „*lehetővé tenné számunkra Törökország likvidálásának elnapolását addig a pillanatig, amikor a mi részvételünk ebben a likvidálási folyamatban a lehető legnagyobb előnyöket nyújtja a számunkra*”.⁴ Minderre a második Balkán-háború után Andrej Tosev konstantinápolyi bolgár diplomata oszmán kollégájával folytatott beszélgetése során konkrétan felhívta a figyelmet: „*Az oroszok Konstantinápolyt a saját természetes örökségüknek tekintik. A fő törekvésük az, hogy miután Konstantinápoly a kezükbe kerül, a lehető legnagyobb kiterjedésű hátországát is megszerezzék.*”⁵ Vagyis itt nem valamiféle romantikus töltetű, pánszláv indíttatású politikáról van szó, amelyet például a Balkánon Szerbia esetében folytattak, hanem kőkemény nemzeti érdekről. Békeidőben a Nyugattal folytatott orosz kereskedelem 50, az orosz gabonaszállítások 90%-a a szorosokon át bonyolódott.⁶ Az 1914-et megelőző tíz évben a teljes orosz export 37%-a ezen a kijáraton át került a külpiacokra.⁷ Peter Gatrell számításai szerint pedig 1909 és 1913 között az

² E. L. Woodward – Rohan Butler (eds.): Documents on British Foreign Policy 1919-1939. First Series. H. M. Stationery Office, London, 1952, pp. 635–638.; J. Polonsky: Les documents diplomatiques secrets russes 1914-1917 d'après les archives du Ministère des affaires étrangères à Pétrograd. Payot, Paris, 1928, p. 292.

³ Robert J. Kerner: Russia, the Straits, and Constantinople, 1914-15. In: The Journal of Modern History, Volume 1, Issue 3. (1929. szeptember), pp. 400-415.

⁴ Harry N. Howard: The Partition of Turkey. A Diplomatic History 1913-1923. Howard Fertig, New York, 1966, pp. 25-26.

⁵ Richard C. Hall: The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War. Routledge, London, 2000, p. 125.

⁶ Howard, i. m. p. 49.

⁷ B. E. Shatzky: La question de Constantinople et des Détroits. Les origines de l'accord russo-anglais-français (mars 1915). In: Revue de l'histoire de la Guerre mondiale, Volume 4, Issue 4. (1926. október), pp. 289-309.

orosz export 73%-a tengeren, 43%-a pedig a Dardanellákon keresztül jutott el a célállomásokra.⁸ Amikor az olasz-török háború alatt, 1912-ben ideiglenesen lezárták a szorosokat, az orosz kereskedelem súlyos veszteségeket volt kénytelen elkönyvelni, a fekete-tengeri export mintegy 30%-kal esett vissza, de még 1913-ban is az exportbevételek 20%-kal maradtak el az 1911-es adatoktól. Oroszország kereskedelmi mérlegének romlása súlyosan veszélyeztette az iparosítási folyamatot, ezen keresztül pedig annak a célnak a megvalósulását, hogy az ország végképp a nagyhatalmak közé emelkedjen.⁹ Szentpétervár tehát a háború előtt semmilyen körülmények között sem tudta volna elfogadni, hogy a Boszporuszt más hatalmak vegyék birtokba.

Az oroszok álláspontja az 1914 október végi oszmán hadba lépés után sem változott. Szazonov külügyminiszter meg volt győződve arról, hogy hazája kiérdemelte Konstantinápolyt, mert 1914 őszén a Lengyelország és Kelet-Poroszsország területén indított offenzívában egyrészt 1 350 000 katonát veszített el, másrészt alighanem megmentette Franciaországot attól, hogy a győzelmesen előrenyomuló német hadsereg bevegye Párizst. Szazonov annyira fontosnak tartotta a Dardanellák megszerzését, hogy 1914 decemberében külön hadjárat megindítását javasolta, ám Nyikolaj Nyikolajevics Januskevics vezérkari főnök kereken visszautasította, hiszen nem állt rendelkezésre megfelelő nagyságú flotta és szállítóképesség egy ilyen méretű hadművelet kiszolgálására. Arról nem is beszélve, hogy az orosz erők szétszórva harcoltak Közép-Európában és a Kaukázusban, így az újabb hadszínterekre nem jutottak volna csapatok. A vezérkari főnök leszögezte, hogy az ellenséget sehol máshol, csak Európában lehet legyőzni. Ugyanezt vallotta Nyikolaj nagyherceg, a hadsereg főparancsnoka is.¹⁰

Miután Szazonov felmérte, hogy katonai úton lehetetlen megszerezni a tengerszorosokat és az oszmán fővárost, diplomáciai megoldást keresett, mert nagyon is tisztában volt a szorosok kereskedelmi és stratégiai értékével.¹¹ De nemcsak ő gondolkodott így. „*Aki csak beszélhetett a cárral, mindenki szóba hozta Konstantinápolyt – jellemezte Paléologue petrográdi francia nagykövet az udvarban uralkodó hangulatot –, s mindenki ugyanazt a gondolatot fejezte ki: »A Dardanellák megszerzése életbevágóan fontos Oroszország számára, előbbre való, mint a Németországtól vagy Ausztriától megszerezhető területek... A Boszporusz és a Dardanellák semlegesítése felemás, elégtelen megoldás lenne, ráadásul veszélyes is a jövőre nézve... legyen Konstantinápoly orosz város... Legyen a Fekete-tenger orosz beltenger!«*”¹² *A cár hallgatott is ezekre a szírián-hangokra, hiszen kiáltványt bocsátott ki, mely felszólított Oroszország történelmi küldetésének beteljesítésére a Fekete-tenger partján*”.¹³

Az orosz igények elfogadtatása a franciákkal összetett feladatot jelentett, mivel voltak érdekellentétek a két hatalom között. Nem is elsősorban a pénzügyi vállalkozások kapcsán (a háború előtt az Oszmán Birodalomban a francia tőkebefektetések nagysága még a németekét is

⁸ Peter Gatrell: Government, Industry and the Rearmament in Russia, 1900-1914. The Last Argument of Tsarism. Press Syndicate of the University of Cambridge, Cambridge, 1994, p. 301.

⁹ Sean McMeekin: The Russian Origins of the First World War. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge – London, 2011, p. 29. Figyelemre méltó könyvében McMeekin azt állítja, hogy a háború kirobbanásáért a felelősséget elsődlegesen a cári Oroszország, illetve az orosz nagyhatalmi törekvések viselik, az oroszok szerepe pedig a közel-keleti eseményekben is sokkal nagyobb, mint azt eddig gondoltuk.

¹⁰ Michael T. Florinsky: A Page of Diplomatic History: Russian Military Leaders and the Problem of Constantinople during the War. In: Political Science Quarterly, Volume 44, Issue 1. (1929. március), pp. 108-115.

¹¹ Wolfram Wilhelm Gottlieb: Studies in Secret Diplomacy during the First World War. George Allen & Urwin Ltd., London, 1957, p. 63.

¹² Maurice Paléologue: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Franciaország nagykövetének naplójából. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. p. 123.

¹³ Gottlieb, i. m. p. 90.

meghaladta), vagy éppen a vasúti koncessziók területén, ahol az érdekszférákat különösebb nehézség nélkül el tudták határolni. A vallási kérdések bizonyultak nehezen megoldhatónak. Az ortodox és a római katolikus egyház közötti régi keletű szentföldi vitát csak nagy erőfeszítések árán lehetett rendezni. Ezenkívül a Porta legnagyobb hitelezőjeként Franciaországnak igazából nem állt érdekében az Oszmán Birodalom teljes feldarabolása, amit viszont az oroszok már szerettek volna. A britekkel más jellegű probléma merült fel. Anglia eleinte azért vonakodott a Konstantinápolyra vonatkozó orosz igényeket támogatni, mert meggyőződése volt, hogy egyetlen olyan tenger sem létezhet a földtekén, melynek bejárata bizonyos körülmények között el lehet zárva a brit flotta hajói előtt.

Az első tapogatózó egyeztetések már 1914 szeptember végén elkezdődtek, amikor is Szazonov és Alekszandr Vasziljevics Krivosein mezőgazdasági miniszter, a kormány egyik legbefolyásosabb tagja, aki a külpolitika alakításába is beleszólt, a színpalak mögött felvázolta a francia és a brit nagykövetnek a Konstantinápolyra és a szorosokra vonatkozó orosz elképzeléseket. Habár mindketten tisztában voltak az esetleges bonyodalmakkal (például azzal, hogy az Oszmán Birodalom még nem volt hadviselő fél), Krivosein mégis kertelés nélkül megmondta Paléologuenak, hogy „*a törököket ki kell űzni [Európából]*”, Konstantinápolynak pedig a legrosszabb esetben is semleges városnak kell lennie, garantálva az orosz flotta áthaladását a Boszporuszon, a Márvány-tengeren és a Dardanellákon. Vagyis a Török Birodalom Anatóliára szorulna vissza. Szazonov a maga részéről ekkor még mérsékeltebbnek mutatkozott, de valójában még ennél is radikálisabb céljai voltak. A cári kormányzatban az oszmán főváros és a tengerszorosok megszerzése konkrét háborús célként már jóval a török hadba lépés előtt megfogalmazódott, jóformán minden miniszter egyetértett vele, sőt a keményvonalas nacionalisták, mint például Nyikolaj Alekszejevics Maklakov belügyminiszter, még Kelet-Anatólia bekebelezését is szükségesnek tartották.¹⁴

Az oroszok az ősz folyamán tehát nem ellenezték azt a brit indítványt, hogy Konstantinápoly nemzetközi felügyelet alá kerüljön,¹⁵ hiszen Szazonov a francia nagykövet előtt az oszmánok hadba lépésekor kijelentette, nem kívánja a törökök kiűzését Konstantinápolyból. November 21-én II. Miklós is azt hangsúlyozta Paléologuenak, hogy „*Konstantinápoly legyen ezentúl nemzetközi státusú, semleges város*”.¹⁶ De az oroszok később egyre inkább a kizárólagosság felé mozdultak el, és 1915 márciusára eljutottak odáig, hogy Szazonov a Duma nyilvánossága előtt jelentette be a tengerszorosokra vonatkozó orosz igényeket. Ezt a törekvést Anglia fokozatosan fogadta el, mert tartott attól, hogy Petrográd elutasítás esetén különbékét köt a központi hatalmakkal. 1914 novemberében Grey burkolt célzást tett Alekszandr Konsztantinovics Benkendorf londoni orosz nagykövetnek: ha Oroszország tiszteletben tartja Perzsia határait, s csak arra szorítkozik, hogy a Kaukázusból kiindulva támadja az Oszmán Birodalmat, akkor a szorosok és Konstantinápoly sorsát „*Oroszország elképzelései szerint*” fogják eldönteni.¹⁷ Hasonló ígéreteket tett Sir George Buchanan petrográdi angol nagykövet, sőt V. György király is

¹⁴ McMeekin, i. m. pp. 95-96.

¹⁵ Ennek lehetőségét Londonban már évek óta latolgatták, amire jó példa, hogy Sir Edward Grey külügyminiszter 1912 őszén, az első Balkán-háború idején úgy vélekedett, Konstantinápoly esetleg „*semleges és szabad város*” lehetne. Howard, i. m. p. 25.

¹⁶ Paléologue, i. m. p. 110.

¹⁷ Gottlieb, i. m. p. 70.

(„Constantinople must be yours”), akinek pedig nem volt felhatalmazása bármit is ígérni.¹⁸ Ezt követően a britek – látva a német hadihajók, a Goeben és a Breslau megjelenését a Fekete-tengeren – februárban megüzenték, hogy nem ellenzik a cári lobogó kitűzését az oszmán székvárosra.

Ahogy közeledett az antant Dardanelláknál tervezett nagy hadművelete, 1915 februárjában Szazonov úgy érezte, túl kell lépni az általánosságokon és konkrétumokról is meg kell állapodni. Éppen ezért további területi változtatásokat javasolt Londonnak, melyek értelmében az oszmán uralom megszűnt volna Európában és Konstantinápoly előterében orosz-bolgár határ jött volna létre, valamint kiigazításokat hajtottak volna végre a Kaukázuson túli területeken is Oroszország javára. A franciákkal nehezebben haladtak előre a tárgyalások, Párizs ugyanis ragaszkodott a szorosok és Konstantinápoly nemzetközi státuszához. Petrográd úgy próbálta meggyőzni a francia kormányt, hogy kijelentette, garantálja az Oszmán Birodalmon belüli francia pénzügyi és kulturális érdekek (vallási intézmények, iskolák) érvényesülését, erről pedig hajlandó kétoldalú szerződést is kötni, ezenkívül jelezte, másutt támogatni fogja a francia (és brit) területi igényeket. Hogy világossá tegye az orosz fél álláspontját, Szazonov a márciusi „Nagy memorandumában” a következő igényeket fogalmazta meg London és Párizs irányába: „A legutóbbi események II. Miklós cár Őfelségében azt a meggyőződést keltették föl, hogy Konstantinápoly és a tengerszorosok kérdését Oroszország évszázados törekvései értelmében végleg meg kell oldanunk. Minden olyan döntés, amely nem csatolná az Orosz Birodalomhoz Konstantinápoly városát, a Boszporusz, a Márvány-tenger és a Dardanellák nyugati partját, valamint Dél-Trákiát (...), nem elégíthetne ki bennünket. Hasonlóképp az ázsiai partnak az a része, amely a Boszporusz, a Szakaria folyó és az Izmit-öböl egy még meghatározandó pontja között fekszik, továbbá Imbrosz és Tenedosz szigetei stratégiai okokból a birodalomhoz lesznek csatolandók. Nagy-Britannia és Franciaország különleges érdekeire az említett területen szigorúan tekintettel leszünk. A cári kormány reméli, hogy a fenti megfontolásokat mindkét szövetséges kormány jóindulattal fogja fogadni; ezek a kormányok viszont számíthatnak a cári kormány jóindulatára, amikor az ő igényeik megvalósításáról lesz szó Törökország egyéb részeiben, valamint határain kívül.”¹⁹

Azaz Oroszország egyfelől ragaszkodott követeléseinek kielégítéséhez, másfelől nem gördített akadályokat szövetségesei annexiós követeléseire, amelyek az arabok lakta oszmán tartományokra vonatkoztak.

A „Nagy memorandum” heves vitát váltott ki a Downing Streeten tartott március 10-i kabinetülésen. Az volt a fő kérdés, hogy az orosz igények elismeréséért cserébe milyen ellentételezést kérjenek.²⁰ Március 12-én Buchanan memorandumot nyújtott át az orosz külügyminiszternek, melyben hazája a hozzájárulását fejezte ki a tengerszorosoknak és

¹⁸ Erről az ígéretről Szazonov 1915. március 1-jén számolt be Paléologue-nak. Maurice Paléologue: *An Ambassador's Memoirs*. Vol. 1. London, 1923. <http://www.alexanderpalace.org/mpmemoirs/7.html>

¹⁹ Sz. D. Szazonov: *Végzetes évek. Emlékiratok*. Genius Kiadás, Budapest, 1928, pp. 358–359.; Az orosz külügyminiszter emlékeztetője a petrográdi angol és francia nagykövetekhez 1915. március 4. (február 19.) In. Boros Tamás (ford. és szerk.): *Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére: Konstantinápoly-egyezmény, 1915; Német–orosz tárgyalások, 1940*. Documenta Historica 8. JATE, Szeged, 1992, pp. 6-7.

Mint látható, az utóbbi forrás március 4-re teszi a memorandum dátumát, míg Szazonov emlékirataiban március 17 szerepel. A március 4-e tűnik valószínűbbnek.

²⁰ Howard M. Sachar: *The Emergence of the Middle East: 1914-1924*. Allen Lane The Penguin Press, London, 1970, p. 155. Winston Churchill és Herbert Kitchener például Alexandretta megszállását indítványozták, a szíriai belső területeket pedig átengedték volna Franciaországnak. Elie Kedourie: *In the Anglo-Arab Labyrinth. The MacMahon/Husayn Correspondence and its Interpretations 1914-1939*. Cambridge University Press, Cambridge, 1976, p. 57.

Konstantinápolynak Oroszországhoz való csatolásához azzal a feltétellel, hogy a cári kormány a háborút a győzelmes befejezésig folytatja, és Nagy-Britannia és Franciaország szintén megvalósítják az Oszmán Birodalomra és „néhány, kívül fekvő területre” vonatkozó kívánságaikat. A brit igények magukban foglalták egy szabadkikötő létesítését is Konstantinápolyban, a Kis-Ázsiába és Délkelet-Európába irányuló árucikkek számára, valamint azt, hogy az iszlám szent helyeket és Arábiát független muszlim kormány fennhatósága alá helyezték, illetve azt, hogy a perzsiai középső semleges zóna angol befolyás alá kerüljön az 1907-es orosz-angol megegyezés „revíziója” nyomán.²¹ A brit memorandumot Szazonov minden további nélkül elfogadta, de azért Buchanan március 14-én és 20-án magával a cárral is tárgyalt a tartalmáról, s arra kérte II. Miklóst, hogy Oroszország segítsen meggyőzni Romániát és Bulgáriát az antant oldalán való háborús részvétel előnyeiről.²² Az uralkodó nem támasztott ellenvetést, „mosolyogva” mindenbe beleegyezett.²³

A francia kormány Paléologue nagykövet útján már 1914 novemberében jelezte, hogy a Dardanellák átengedéséért cserébe Szíriában kompenzációra tart igényt. „*Minden mindennel összefügg – jegyezte meg utóbb Raymond Poincaré köztársasági elnök –; csak olyan mértékben tudjuk támogatni az orosz igényeket, amilyen mértékben mi magunk is kárpótlást kapunk.*”²⁴ Ezt a cár teljesen természetes dolognak tartotta.²⁵ Néhány hónappal később pedig Paléologue konkrétan Szíria és Kilikia átengedése tekintetében támasztott kikötést,²⁶ amelyhez az orosz külügyér szintén hozzájárult.²⁷ A nagykövet március 16-án a cárnak is elismételte kormánya kérését, térképen is megmutatva a francia befolyás alá kerülő területeket, mire II. Miklós csak ennyit felelt: „*Valamennyi kérésüket támogatom.*”²⁸ Csupán Kilikia esetében merült fel némi orosz fenntartás, mivel az ottani örmények mindig is a cári birodalom „félő gondoskodásának” tárgyát képezték, Szazonov például kifejezetten orosz érdekszférának tekintette a területet.²⁹ Miután tehát a Konstantinápolyra vonatkozó igényét elismerték, Oroszország is elismerte „*Anglia és Franciaország ázsiai Törökországot illető jogait*”, s ezzel az osztozkodás alapelveit lefektették. Petrográd egyúttal jelezte igényét Perzsia és Afganisztán bizonyos területeire is (Iszfahán, Jazd), továbbá követelte, hogy Palesztinában, ahol nem kért a maga számára kiváltságos jogokat, maradjon érintetlenül az a helyzet, amelyet korábban sikerült kialakítani: a szent helyek akadálytalan megnyitását zarándokai előtt, valamint az ortodox vallási és tanintézmények zavartalan működését.³⁰ A részletek kidolgozása még hátravolt, de annyit mindenképpen megállapíthatunk, hogy a „Konstantinápoly-egyezmény” háttérében meghúzódó indítékok jórészt egymás folyamatos és erőteljes katonai erőfeszítéseinek ösztönzésére irányultak.

²¹ Brit memorandum az orosz kormánynak 1915. március 12. (február 27.). Boros, i. m. pp. 7-9.

²² Polonsky, i. m. p. 292.

²³ Sir George Buchanan: My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories. Volume I. Cassell and Company, London, 1923, pp. 226-227.

²⁴ Raymond Poincaré: Au service de la France. Neuf années de souvenirs. Tome VI. Les tranchées 1915. Plon, Paris, 1930, pp. 94-95.

²⁵ Jean Pichon: Le partage du Proche-Orient. J. Peyronnet, Paris, 1938, pp. 38-39.

²⁶ A petrográdi francia nagykövet az orosz külügyminiszternek 1915. március 14. (március 1.). Boros, p. 10.

²⁷ Szazonov, i. m. pp. 362-363.

²⁸ Paléologue, i. m. pp. 157-158.

²⁹ Polonsky, i. m. p. 299.

³⁰ Émile Laloy: Les documents secrets des archives du Ministère des affaires étrangères de Russie publiés par les Bolchéviks. Bossard, Paris, 1919, pp. 107-110; Az orosz külügyminiszter a londoni orosz nagykövetnek 1915. március 20. (március 7.). Boros, i. m. pp. 11-12.

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy az orosz igények kielégítése érdekében folytatott márciusi tárgyalásokat az antant részéről az is motiválta, nehogy hasonló vonzó ajánlat fogalmazódjon meg a központi hatalmak részéről, nehogy különbéke-megállapodást kössenek egymással az oroszok és a németek. Ezekre a félelmekre Szazonov tudatosan rájátszott és kihasználta azokat. Amikor a franciák húzódoztak a Konstantinápolyra vonatkozó orosz igények elismerésétől, a külügyminiszter önérzetesen kijelentette, ebben az esetben kénytelen lenne lemondani, a helyét pedig szükségképpen az a Szergej Vitte venné át, akiről mindenki tudta, hogy a legnagyobb germanofil politikus a fővárosban, s aki a németekkel vívott háborút egyenesen örültségnek tartotta.³¹

Volt is ok az antant aggodalmára. A Dardanelláknál megindított 1915. februári brit támadás másnapján a szorosok ügyében ugyanis tárgyalásokat kezdeményezett a konstantinápolyi német nagykövetség a Portával, a megbeszélések pedig egyre intenzívebbé váltak március és április folyamán, mivel egyre fenyegetőbbnek látszott az antant kijutása a Márvány-tengerre. Április 18-án közös hivatalos indítványt tettek közzé annak érdekében, hogy Oroszországot kiléptessék a háborúból, de valójában a Petrográdnak tett javaslat lényegi tartalmát kerülő úton, egy Ausztriában fogva tartott orosz arisztokrata hölgy, Maria Vaszilcsikova II. Miklósnak küldött magánlevelei segítségével már márciusban a cári kormány tudomására hozták.³² (Úgy tűnik, ez az ötlet először, még 1914 decemberében Bécsnek jutott az eszébe.³³) Nem kevesebbről volt szó, mint a tengerszorosokhoz való közös orosz–török kereskedelmi és haditengerészeti hozzáférésről! Az ajánlat úgy hangzott, hogy amennyiben Oroszország béketárgyalásokba bocsátkozna a központi hatalmakkal, teljes szabadságot kapna kereskedelmi hajói számára a Boszporusznál és a Dardanelláknál. Külön megállapodásra lenne szükség a hadihajók áthaladásához, bár ezt nem pontosították. Az ajánlatot Berlin a következő hetekben, sőt még 1916-ban is többször megismételte Petrográd felé.³⁴ A javaslat azonban semmilyen hatást sem gyakorolt a petrográdi kormányra, Szazonov hidegen visszautasította, sőt nem habozott az ellenség próbálkozásait szövetségesi előtt feltárni.³⁵

Ez azért is lehetett megnyugtató London és Párizs számára, mert 1915 folyamán a Gallipolinál zajló harcok az antant számára kedvezőtlenül alakultak, s az év végén lényegében le kellett mondani Konstantinápoly és a szorosok megszerzésének lehetőségéről. A hadjárat kudarca az orosz vezető körökben felkeltette a gyanút, hogy a nyugati szövetségesek a garanciavállalásaik ellenére talán nem is tesznek meg mindent annak érdekében, hogy Oroszország az oszmán fővárosra vonatkozó igényeit kielégíthesse. A keleti fronton elszenvedett egyre súlyosabb orosz emberveszteségek miatt még a vezérkaron belül is nőtt azoknak a száma, akik már nem tartották volna ördögtől valónak a különbéke-tárgyalásokat a központi hatalmakkal. „*Mindenünnen ugyanazt ballom – írja le a közhangulatot 1916 januárjában Paléologue –: »A kérdés ezzel eldőlt, Konstantinápoly sohasem lesz a miénk... Akkor meg minek folytassuk a háborút?»*”³⁶ A közhangulat annyira rossz volt

³¹ McMeekin, i. m. pp. 130-131.

³² Howard, i. m. p. 133.

³³ Rudolf Stadelmann: Friedensversuche im ersten Jahre des Weltkriegs. In: Historische Zeitschrift, Volume 156, Issue 3, 1937. december, pp. 485–545.

³⁴ Ulrich Trumper: Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918. Princeton University Press, Princeton, 1968, pp. 142–156.

³⁵ Gottlieb, i. m. pp. 112–131.

³⁶ Paléologue, i. m. p. 239.

Petrográdban, hogy amikor Alekszandr Fjodorovics Trepov miniszterelnök 1916. december 2-án a Dumában bejelentette a szorosokról szóló megállapodást, szavait teljes közömbösség fogadta.³⁷

3. A Sykes–Picot-szerződés

Az eddigiekből is kiderülhetett, hogy miközben Nagy-Britannia nem határozta meg pontosan az Oszmán Birodalomra vonatkozó igényeit, addig Franciaország konkrét szándékait is megfogalmazta. A francia diplomácia az egész földrajzi Szíriára igényt tartott, hogy biztos legyen abban, megkapja a közvetlen ellenőrzést Kilikia és a szíriai partvidék felett, ahonnan már csak egy lépés lett volna a belső területekre kiterjedő befolyási övezet. A cár beleegyezését sikerült is megszerezni Szíria, az Alexandrettai-öböl és Kilikia bekebelezésére. Ezek után mindenképpen szükség volt a Londonnal való megegyezésre is. Grey külügyminiszter Paul Cambon londoni francia nagykövetnek 1915 márciusában fedte fel először az arab világra vonatkozó különleges „rendezési” elképzeléseit.³⁸ Ezután hosszabb szünet következett, majd októberben és novemberben Grey úgy döntött, beszámol a franciáknak a Huszein mekkai emírrrel folytatott tárgyalásokról, melyek egy törökellenes arab felkelés megindításáról és ezek nyomán az arabok függetlenségéről szóltak. Párizs ezek ellen ugyan nem emelt kifogást, de aggódott, hogy szíriai érdekeltségei veszélybe kerülnek. Ezért is vétózta meg Kitchenernek azt a javaslatát, mely 1915 végén egy Alexandrettai-öbölben végrehajtott szövetséges partraszállásra vonatkozott, mert attól tartott, hogy ezzel a britek megvetnék a lábukat a levantei térségben.³⁹

Az angolok és a franciák közötti közel-keleti megegyezés még sürgetőbbé vált, mikor 1915 őszén az oroszok bátorítani kezdtek egy konstantinápolyi, kormányellenes összeesküvést. Szazonov decemberben arról tájékoztatta partnereit, hogy egy orosz állampolgárságú örmény orvos, Hakob Zavrijev kerülő úton titkos tárgyalásokba kezdett Dzsemál pasával, az oszmán haditengerészeti miniszterrel, a kormányt irányító ifjútörök triumvirátus egyik tagjával. Láthatólag Dzsemál kapcsolatban állt a fővárosban egy titkos, elégedetlen cselszövő tiszt csoporttal, melynek hivatalnokok is tagjai voltak. Talán csalódottságból, de az is lehet, hogy egyéni ambícióból kifolyólag felajánlotta, hogy a kormányellenes lázadás élére áll, magát pedig szultánnak kiáltja ki, ha az antant fegyvert szállít neki. Dzsemál arról is tájékoztatta Zavrijevet, hogy személy szerint elfogadná Konstantinápoly és a tengerszorosok elvesztését, továbbá az örmények kártalanítását az elkövetett atrocitások során átélt szenvedésekért. Az ajánlat hihetőnek és kivitelezhetőnek tűnt és Szazonov ezen az alapon hajlandónak mutatkozott a tárgyalásokra. A francia és a brit kormány azonban elutasította, mert ekkor már jól kimunkált, gondosan megrajzolt terveik voltak a Közel-Kelet jövőjéről. A Dzsemál-féle ajánlat ugyanakkor felgyorsította a Párizs és London közötti egyeztetéseket.⁴⁰

³⁷ A francia nagykövet december 4-i naplóbejegyzésében a következőket olvashatjuk: „A kormánynyilatkozat Konstantinápolyra vonatkozó kitétele a közvélemény körében sem keltett nagyobb visszhangot, mint a Dumában. Inkább közönyösen vagy csodálkozáva fogadták, mintha Trepov egy hajdanában dédelgetett, de már rég elfeledett utópiát ásott volna elő.” Paléologue, i. m. p. 358.

³⁸ Edward Grey of Falloon: *Twenty-five Years 1892–1916*. Volume 2, Hodder and Stoughton, London, 1925, pp. 211–212.

³⁹ Sir George Arthur: *Life of Lord Kitchener*. Volume III, Cosimo, New York, 2007, pp. 191–193.

⁴⁰ Sachar, i. m. pp. 158–159.

A brit fővárosban Asquith és Grey, a régi iskola liberális képviselői eleinte haboztak imperialista módon viszonyulni az oszmán terület felosztásának kérdéséhez. Csakhogy nem egyedül ők döntöttek a közel-keleti brit politika alakításáról. A kormány ekkor, 1915 áprilisában határozott egy tárcaközi bizottság felállításáról: ez lett a de Bunsen-bizottság, mely a Közel-Kelet jövőjének rendezése érdekében angol-francia megállapodást javasolt. A tagjai között ott volt Sir Mark Sykes, Kitchener személyes képviselője, aki meghatározó befolyást gyakorolt a bizottság munkájára.⁴¹ A franciák azonnal, minden skrupulus nélkül elfogadták a britek tárgyalási ajánlatát és 1915 novemberében Londonba küldték François Georges-Picot-t, korábbi bejrúti főkonzuljukat, aki akkoriban a Quai d'Orsay közel-keleti szakértőjeként tevékenykedett. Tárgyalópartnere eleinte Sir Arthur Nicolson külügyminiszter-helyettes volt, de mivel mindketten ragaszkodtak álláspontjukhoz, a nézeteltéréseket nem tudták rendezni.⁴²

A britek, miután a tárgyalások zsákutcába jutottak, a simulékonyabb Mark Sykes katolikus és franciabarát katonát küldték a megbeszélésekre, s ez lehetővé tette, hogy csupán néhány nap alatt ideiglenes és titkos alkut kössenek. A választás némileg meglepőnek tűnhetett, mivel Sykes nem volt professzionális diplomata. Előkelő yorkshire-i családban született ugyan, ám félbehagyta cambridge-i tanulmányait és keresztül-kasul beutazta a Közel-Keletet, a megfigyeléseit pedig több kötetben publikálta. Jól beszélt arabul, 1911-ben konzervatív színekben az alsóház tagja lett és pártja legfőbb iszlám- és közel-keleti szakértőjévé vált. Kinevezése előtt Kitchener kairói környezetében dolgozott, s később is a hadügyminiszter lojális munkatársának számított, emiatt egyáltalán nem hozta zavarba az új feladat. A követendő irányvonalat a de Bunsen-féle jelentés jelölte ki számára, ezenkívül megértően viszonyult a levantei francia érdekek irányába.⁴³

Sykes nagyon jól ismerte a határozott francia imperialista elképzeléseket, s úgy döntött, ezeket meg sem kísérli kibékíteni a brit igényekkel. Ehelyett inkább arra törekedett, hogy megpróbálja összhangba hozni Huszein mekkai saríf és Franciaország érdekeit, mert ily módon könnyebben lehetett kompromisszumot kialkudni London és Párizs között. Valójában így került sor arra, hogy 1915 végén felfedték a franciák előtt a mekkai emírrrel folytatott tárgyalásokat, amit Georges-Picot a bizalom jeleként értékelt. Sykes emellett agyafúrt módon rájátszott a katolikus franciák attól való félelmére, hogy a muszlim törökök terrorhadjáratba kezdenek a libanoni keresztények ellen.⁴⁴ Ennek a taktikának meg is lett az eredménye: Picot a feletteseivel való konzultáció után hajlandó volt az arabok javára lemondani Aleppóról, Homszról, Hamáról és Damaszkuszról, ami összhangban állt az angolok Huszein emírnek tett ígéreteivel. Cserébe viszont közvetlen francia fennhatóságot követelt nem csupán a szíriai partvidék, hanem Alexandretta környéke és a kilikiai hátsóország egészére is.⁴⁵ Igaz ugyan, hogy Kilikia örmény lakossága sokkal kevésbé itatódott át a francia kultúrával, mint a levantei partvidéken élők, és az ottani francia tőkebefektetések is minimálisnak voltak mondhatók, de Sykes nem hánytorgatta fel ezt a kérdést. London hozzájárulásával, mindössze két nappal a tárgyalások megkezdése után elfogadta a francia követeléseket. A szerződést 1916. február 4-én írták alá Párizsban, Londonban pedig négy nappal később.

---

⁴¹ Kedourie, i. m. p. 58.

⁴² Jukka Nevakivi: Britain, France and the Arab Middle East 1914-1920. The Athlone Press, London, 1969, p. 31.

⁴³ Uo. p. 32.

⁴⁴ Uo. p. 33.

⁴⁵ Woodward – Butler (eds.), i. m. p. 334.

A megállapodást a két diplomatáról, Sykesről és Picotról nevezték el, bár eredetileg Grey „francia-brit-orosz titkos megállapodásnak” hívta „a keis-ázsiai érdekszférákról”.⁴⁶ Valójában az egész Grey, Cambon és Szazonov közötti levelezés eredménye volt, amelyet „nem hivatalosan és helytelenül neveztek Sykes–Picot-szerződésnek”.⁴⁷ A megállapodás végleges szövegét, melyet ténylegesen a Grey által 1916. május 16-án Cambonnak küldött levélbe foglalták bele, Sykes és Picot szerkesztette meg az angol és a francia kormány nevében, de ők valójában csak a részleteket dolgozták ki. A szerződés fő pontjait a két fél vezető államférfijainak és hivatalos képviselőinek sorozatos tárgyalásain határozták meg, s csak ezután kapta meg a két említett diplomata azt a feladatot, hogy véglegesítse a szöveget. Tartalmáért felelősség tehát nem elsősorban őket, hanem kormányaikat illeti.⁴⁸ Ez annál is inkább nyilvánvaló, mert maga Sykes sem értett a szerződés tartalmával mindenben egyet, különösen a Palesztinára vonatkozó részekkel.⁴⁹

A Sykes-Picot-szerződés értelmében Franciaország és Nagy-Britannia késznek mutatkozott „elismerni és védelemben részesíteni egy független arab államot vagy államszövetséget” egy meghatározott területen „egy arab törzsfő fennhatósága alatt”. Nagy-Britannia számára Bagdad és Bászra térségében különleges érdekű „vörös övezetet” biztosított, míg a franciáké lett Kilikia, valamint a Libanonnal és Észak-Galileával kibővült szíriai partvidék „kék zónája”. Itt „olyan közvetlen vagy közvetett ellenőrzést létesíthettek, amelyet megfelelőnek tartottak”. Közvetett befolyást kaptak a belső (A és B jelzésű) területek fölött, melyek magukban foglalták Moszul környékét, az angolok pedig hasonló befolyáshoz jutottak a „Termékeny Félhold” síkságain és az Arab-félszigeten. Ezáltal a Földközi-tenger és a Perzsa-öböl között biztosítva volt a britek számára az a folyosó, melyen keresztül az Indiával való összeköttetést zavartalanul fenntarthaták. Moszul Franciaországnak való odaadása Sykes ötlete volt, mondván, így ütközőzóna létesülhet az angol és az orosz érdekszférák között.⁵⁰ Palesztina („barna övezet”) jövője azonban továbbra is vitatott maradt. Miközben a megállapodás értelmében Észak-Galileát beillesztették a francia érdekszférába, Akkó és Haifa kikötőjét pedig Nagy-Britanniának ígérték, addig Palesztina középső részének, a szent helyeket is beleértve nemzetközi státuszt irányoztak elő,⁵¹ amit azonban a nagyhatalmak egymással rivalizáló törekvései miatt nehéz volt pontosan meghatározni. A kék és a vörös övezet, illetve az A és a B zóna között kimondatott a vámunió és abban is megegyeztek, hogy az Oszmán Birodalom által nyújtott koncessziókat változatlan formában fenntartják. Az oszmán államadóságot arányosan elosztották Nagy-Britannia, Franciaország és a tőlük függő A és B zóna arab területei között. A szerződéssel Párizs sokat nyert, mivel nem csupán közvetlen vagy közvetett ellenőrzést kapott egész Szíria felett, hanem Kilikia is az érdekszférájába került, melynek határai kitolódtak Perzsiáig, amellyel korábban csupán minimális kapcsolatai voltak. Ráadásul a franciák kezébe kerültek a Moszul környéki olajmezők is, amelyek az eredeti francia igények között nem is szerepeltek. Egyértelmű, hogy ezeket az engedményeket London azért tette

⁴⁶ Grey of Fallodon, i. m. p. 236.

⁴⁷ Arnold J. Toynbee: *The Western Question in Greece and Turkey. A Study in the Contact of Civilisation.* Constable and Company, London, 1922, p. 48.

⁴⁸ David Lloyd George: *War Memoirs of David Lloyd George. Volume IV.* Nicholson & Wattson, London, 1934, 688 p.

⁴⁹ Elie Kedourie: *Sir Mark Sykes and Palestine 1915-1916.* In: Elie Kedourie (ed.): *Arabic Political Memoirs and Other Studies.* Frank Cass, London, 1974, pp. 236-242.

⁵⁰ Shane Leslie: *Mark Sykes: His Life and Letters.* Cassel & Company, London, 1923, pp. 249-250.

⁵¹ A Sykes-Picot titkos szerződés. Háromhatalmi megállapodás Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország között az Ottomán Birodalom felosztásáról. In: Lugosi Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006, pp. 35-37.

partnerének, hogy az cserébe mondjon le Palesztináról, ez azonban később még komoly ellentétek forrása lett.

Miért volt Palesztina érzékeny kérdés a felek között? Azért, mert a szíriai előjogait hangoztató francia kormány számára teljesen logikusnak tűnt, hogy ezek a jogok kiterjednek Palesztinára is. Az ún. Flandin-jelentés is egységes egészként kezelte a területet: „*Nem tudunk lemondani Palesztináról és Jaffáról... Szíria és Palesztina elválaszthatatlan egységet alkot. Palesztina a valóságban nem más, mint Szíria déli része. (...) Sem földrajzi, sem etnikai tekintetben nem lehet különbséget tenni Szíria és Palesztina között. Ugyanazokat a lakókat találjuk ott, ugyanazt a nyelvet, ugyanazokat a gazdasági érdekeket, melyek szorosan összefonódnak.*”⁵² Mindez többé-kevésbé igaz volt, azonkívül az egész térség az oszmánok szíriai adminisztrációjának részét képezte. Csakhogy itt egyéb tényezők is szerepet játszottak. Palesztina kivételesnek számított, mivel a Szentföld a kereszténység vallási rivalizálásának fókuszpontját jelentette. Nem véletlen, hogy Jeruzsálem kapcsán a cári kormány is megfogalmazott bizonyos igényeket, s csak abban az esetben volt hajlandó támogatni a francia törekvéseket, ha az ortodoxok érdekei ugyanúgy érvényesülhetnek, mint a római katolikusoké. Szazonov emiatt 1915 márciusában figyelmeztette a franciákat, hogy Petrográd semmilyen körülmények között sem fogadná el a kizárólagos francia szuverenitást a szent helyek felett.

Nagyon hamar világossá vált, hogy London még hajthatatlanabb a palesztinai kérdésben, mint Oroszország. Az okok azonban nem vallásiak, hanem katonaiak voltak. Brit nézőpontból a Suezhez közel fekvő terület nem kerülhet másik hatalom ellenőrzése alá. Grey persze annál sokkal dörzsöltebb politikus volt, semhogy kizárólagos szuverenitást követeljen hazája számára Palesztina fölött. Ehelyett a kabinet 1915. március 14-i ülésén arra kérte a kormánytagokat, hogy támogassák Palesztina internacionalizálását,⁵³ amit júniusban, a de Bunsen-jelentés hatására a miniszterek jóvá is hagytak. Miután a franciák a kérdésben elszigetelődni látszottak, 1915 decemberében beadták a derekukat. Így jött létre a Sykes és Picot által kidolgozott kompromisszum, melynek értelmében francia-országi közös fennhatóság jött volna létre a közép-palesztinai „barna övezet” fölött. Ez azonban nem jelentette azt, hogy akár Franciaország, akár Anglia feladta volna a Palesztinára vonatkozó igényeit. Mivel Haifa brit kézbe került vasúttal akarták összekötni Bagdaddal (ha kell, akár Francia-Szírián keresztül). Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a Jordán folyón túli terület (Transzjordánia) és Dél-Palesztina angol ellenőrzés alá került (biztosítva a Negev-sivatag, Akaba és a Vörös-tenger feletti kontrollt), akkor könnyen belátható, hogy a leginkább vitatott középső terület, a szent helyek, brit befolyás alatt álló területekkel lettek körülvéve. Kompenzáció gyanánt a franciák engedélyt kaptak arra, hogy az A zóna és Haifa között vasúti összeköttetést létesítsenek.

Az eltérő érdekeket ugyan sikerült kibékíteni, de nem mindenki volt elégedett. Jellemző, hogy a Moszul és Palesztina miatt elégedetlen Anglia szinte nyomban a Sykes-Picot-szerződés felülvizsgálata mellett foglalt állást. Grey arról panaszkodott, hogy a brit érdekeket „feláldozták”. Ezzel maga Sykes is egyetértett.⁵⁴ „*Szegény Mark Sykes! – írta a naplójába Lord Bertie párizsi nagykövét – A háborús kabinet a Közel-Kelet par excellence szakértőjének tartotta, de a francia diplomata, Picot jól rászédte.*”⁵⁵ Franciaország viszont a maga részéről ragaszkodott a szerződés

⁵² Étienne Flandin: Nos droits en Syrie et en Palestine. In: La Revue hebdomadaire, Année 27, Volume VI, 1915. Juin, pp. 17-32.; Henry Richard: La Syrie et la Guerre, avec une carte. Chapelot, Paris, 1916, p. 59.

⁵³ Viscount Herbert Louis Samuel: Memoirs. Cresset Press, London, 1945, pp. 140-145.

⁵⁴ Lloyd George, i. m. p. 1025, p. 1089.

⁵⁵ Francis Bertie: The Diary of Lord Bertie of Thame, 1914–1918. Hodder and Stoughton, London, 1924, p. 317.

végrehajtásához, bár ő sem volt maradéktalanul elégedett. Francia szempontból ugyanis a „történelmi” Szíriát megcsonkították, Közép-Palesztinát leválasztották róla. Igaz, „fájdalomdíj” gyanánt megkapta Moszult és a német dominanciájú Alexandrettát, de a franciák szerint Nagy-Britannia még így is jól járt, tekintettel arra, hogy az övé lett Mezopotámia északi részén a Bagdad és Kírkuk környéki olajmező. Ráadásul vasutat építhetett Haifa és Bagdad között, amit a világháború előtt a franciák és a németek még megakadályoztak. Mindez Párizs szemében egyet jelentett azzal, hogy az angolok döntő befolyáshoz jutottak Palesztina jövőjének kialakításában. Kétségtelen, hogy Nagy-Britannia jelentős haladást ért el ahhoz képest, hogy 1912-ben kijelentette, nem avatkozik bele a levantei ügyekbe.⁵⁶

Az antant között azonban voltak más vitatott területek is. Kilikia, azaz Kis-Örményország kapcsán már a Konstantinápoly-egyezményről folytatott 1915. márciusi tárgyalások alatt felmerültek bizonyos érdekellentétek Franciaország és Oroszország között, de akkor ezeket a Szazonov vezette orosz diplomácia még félretette, ugyanakkor egy percre sem mondott le ottani érdekei megvédéséről. A háttérben az örmények feletti orosz gyámság régi igénye húzódott meg, ami Szazonovnak a Dumában elmondott 1915. februári beszédében testesült meg, amelyben autonómiát kínált az Oszmán Birodalom örmény lakosságának. 1915 tavaszán Petrográdban azonban mégis úgy gondolták, Isztambul fontosabb mint Kilikia, így elfogadták a területre Palesztina miatt, kompenzáció gyanánt igényt tartó franciák elsőbbségét. 1916 tavaszára azonban változott a helyzet, ugyanis a Kaukázuson túli területeken az orosz csapatok súlyos csapásokat mértek az oszmánokra, birtokba vették szinte az egész örmények lakta vidéket, s ezzel kézzelfogható közelségbe került a Kis-Örményországra vonatkozó, régi cári igények kielégítésének a lehetősége.

A kérdés már 1915 áprilisában napirendre került, amikor a már említett Zavrjev Szazonov megbízásából a szövetséges fővárosokban felvetette az örmény nacionalizmus problémáját, s javasolta, hogy az autonóm Örményország (Kilikiaát is beleértve) kerüljön közös orosz, brit és francia védnökség alá. Nyilvánvaló volt azonban, hogy Petrográd kívánja megszerezni a vezető szerepet a trojkaán belül. A franciák elfogadhatatlannak tartották az elképzelést és határozottan vissza is utasították.⁵⁷

Egy évvel később, 1916 márciusában azonban Sykes és Picot Petrográdba utazott, hogy a kettejük által megszövegezett, a kormányaik által pedig februárban jóváhagyott dokumentumot elfogadtassák az orosz partnerrel. Nagyon jól tudták, hogy Nyikolaj Jugyenic tábornok látványos katonai sikerei a Kaukázuson túli területeken jelentősen megerősítették Szazonov tárgyalási pozícióját. Ilyen körülmények között az oroszok első kérése az volt, hogy a franciák mondjanak le Kilikiáról. Picot udvariasan, de határozottan elutasította a kérést, ugyanakkor készséggel elismerte, hogy tárgyalhatnak bizonyos engedményekről. Március 13-án maga a cár tett célzást a megoldási lehetőségre. „*A magam részéről nincsenek területi igényeim Örményországban – mondta Paléologue-nak –, kivéve Erzurumot és Trapezuntot, amelyek a Kaukázus védelme miatt stratégiai fontosságú helyek.*”⁵⁸ A lelkes Sykes azonnal hozzálátott a kompromisszum kidolgozásához, mely a következőképpen hangzott: Franciaországot tekintsék Kilikia „protektorának”, Kelet-Anatólia pedig kerüljön Oroszországhoz. A határokról intenzív tárgyalások kezdődtek a diplomaták és a tanácsadók

---

⁵⁶ Sachar, i. m. p. 169.

⁵⁷ Polonsky, i. m. pp. 293-296.

⁵⁸ Paléologue, i. m. p. 266.

között. Március 16-án „Szazonov közli velem – írja Paléologue –, hogy a cári kormány helyesli a párizsi és a londoni kabinet Kis-Ázsia kérdésében létrejött megállapodását, kivéve Kurdisztánt illetően, mert azt Oroszország Trapezunt, Erzurum, Bitlisz és Van körzetével egyetemben annektálni szeretné. Kárpótlásul felajánlja Franciaországnak Dijárbekir, Harput és Sivas környékét.”⁵⁹ A megbeszélések végül eredményesen lezárultak. Szazonov erre így emlékezett vissza: „1916 áprilisában, amikor a tárgyalások befejeződtek és a hármas antant tagjainak kívánságai tisztázódtak, levélben közöltem a petrográdi szövetséges nagykövettekkel, hogy a cári kormány, előterjesztésükhöz képest, beleegyezését adja Mezopotámiának Angliához, Szíriának és Kilikiának pedig Franciaországhoz való csatolásához, azszal a föltétellel, hogy Oroszország megkapja Kis-Ázsiában Erzurumot, Trapezuntot, Vant és Bitliszt, egészen a Fekete-tenger partjának azon pontjáig, amelyet az új határok kijelölésénél fog kelleni megállapítani. Kurdisztán egy részének, amely Vantól és Bitlisztől délre fekszik, ugyancsak Oroszország birtokába kellett átmennie, amivel szemben Franciaország Kis-Ázsiában kapott jelentékeny területet Harput városával együtt. Íme, ez általános vonásokban az a megegyezés, amelyet az orosz kormány Anglia és Franciaország megbatalmazottjaival 1916-ban kötött.”⁶⁰

A szerződés 1916 áprilisában, illetve májusában a fővárosok közötti levélváltással vált hivatalossá. Oroszország a maga részéről elfogadta a korábbi angol-francia megállapodást és Kilikia Franciaországhoz történő csatolását, a nyugatiak pedig viszonzásképpen újra megerősítették Konstantinápoly és a tengerszorosok orosz szuverenitás alá helyezését, illetve támogatták Kelet-Törökország örmény tartományainak átadását. Természetesen mindez teljes titokban történt, ahogy a Sykes és Picot közötti korábbi megegyezés is. Az autonómiában reménykedő örmények azonban nagyon hamar érzékelhették, hogy irányukban az orosz politika korántsem olyan megengedő. A cár kaukázusi képviselőjénél, Ilarion Ivanovics Voroncov-Daskov hercegnél érdeklődtek, aki utasítást kért Petrográdtól. Szazonov 1916. június 27-én, a hercegnek adott bizalmas válaszában kifejtette, hogy a népiirtás nyomán oly kevés örmény maradt Kelet-Törökországban, hogy az autonómia megadása egyenlő lenne a muszlim „többség [örmény] kisebbségnek való alávetésével”. Ezért véleménye szerint az lenne a legideálisabb, ha a megszállt területeket közvetlenül beolvasztanák az Orosz Birodalomba. A külügyminiszter azonban sietett leszögezni, hogy biztosítják az örményeknek a vallási és kulturális jogaik maradéktalan érvényesülését, a szabad nyelvhasználatot, valamint falvaik önkormányzatát. Ennél többet azonban nem.⁶¹ Szazonov ezzel gyakorlatilag visszavonta saját, az örmény autonómiára vonatkozóan a Duma előtt, 1915 elején tett ígérését. Az oroszok ellentmondást nem tűrve vették birtokba a nekik jutott területeket.

Az antant külügyminiszterei és nagykövetei 1916 májusa és szeptembere között további apróbb területi módosításokat eszközöltek a Sykes-Picot-szerződésen. Ezek a levélváltások ugyancsak titokban zajlottak, ami hozzájárult ahhoz, hogy utóbb a történészek többsége gyalázatosnak és szégyenteljesnek minősítse a háromoldalú megállapodást. Értékelésük szerint figyelmen kívül hagyták a nyilvánosságot, az érintett népek véleményét, a „felszabadítani” szándékozott arabokat és örményeket felosztották egymás között, ezért a szerződést a machiavellisztikus diplomácia ékes példjaként, az álnok, félrevezető politika magasiskolájaként állították be. Később maga Lloyd George is „ostoba dokumentumként” emlegette az angol-francia megállapodást. „Elképzelhetetlen, hogy egy olyan csodálatos intelligenciájú ember, mint Sir Mark

⁵⁹ Uo. p. 267.

⁶⁰ Szazonov, i. m. pp. 363-364.

⁶¹ Polonsky, i. m. pp. 380-381.

*Sykes valaha is jó néven venné a nevéhez tapadt örök és letörölhetetlen foltot, és azt, hogy most már mindig azzal a paktummal fogják őt azonosítani, amellyel egyáltalán nem is értett egyet.*⁶² Másfelől a brit külügyminisztérium a későbbiekben fáradhatatlanul igyekezett szabadulni a felelősségtől. Sykes halála után a Whitehall szóvivője azt írta, „*a néhai Sir Mark Sykes teljes mértékben tudatában volt a szerződés hiányosságainak (...), [mégis] úgy tekintett rá, mint a korszak adott körülményei között az arab kérdés lehető legjobb megoldására.*”⁶³

Vannak olyan történészek, akik elfogadják ezt a verziót.⁶⁴ Azzal érvelnek, hogy ugyan sok az eltérés a Huszein-McMahon-levélváltás (a britek araboknak tett függetlenségi ígéretei) és a Sykes-Picot-szerződés között, viszont vannak átfedések is, amelyekről kevesebb szó esik. Mindkét dokumentum egyoldalú brit ellenőrzést helyezett kilátásba Mezopotámia déli része fölött és ugyancsak egyoldalú francia felügyeletet a szíriai partvidék felett. Mindketten függetlenséget irányoztak elő az araboknak. Két fontos pontban viszont különböztek egymástól. Az első, hogy Huszeinnel elhitették, Szíria belső területei teljes önállósághoz juthatnak. A partnerek közötti 1916-os levelezésből kitűnik, hogy a britek magukévá is tették ezt az elképzelést.⁶⁵ A franciák ellenben kizárólagos jogot akartak maguknak „külföldi tanácsadók vagy tisztviselők” kiküldésére, vagyis a szíriai szerepüket ellenőrző-felügyelő feladatkörként fogták fel. Másodszor pedig komoly ellentétek támadtak Palesztina pontos státusza kapcsán, hogy a Szentföld az arab önkormányzattal rendelkező területek részét képezze-e. A neves brit történész, Elizabeth Monroe szerint a levélváltás és a szerződés közötti legnagyobb különbség mégis a szellemükben rejlik.⁶⁶ E dokumentumok születésekor nagyon sok volt még a bizonytalanság a Közel-Kelet jövőjét illetően, de az sem Henry McMahon kairói brit főbiztos, sem Sykes, sem Picot számára nem lehetett kérdéses, hogy az oszmán uralom alól felszabadított népeknek önmagukat kell kormányozniuk. „*A Sykes-Picot-szerződés – írta Elie Kedourie, a probléma egyik legkiválóbb ismerője – volt Európa részéről az utolsó felelős kísérlet arra, hogy megbirkózzon az Oszmán Birodalom felbomlásával, s megakadályozza, hogy a felbomlás katasztrófába torkolljon.*”⁶⁷

A titkosság kérdésén is érdemes elmerengeni, mert vannak, akik szerint a későbbiekben ezt is félreértették. Sem a Huszein-McMahon-levélváltást, sem a Sykes-Picot-szerződést nem hozták nyilvánosságra, de minden bizonnyal nem azért, hogy elidegenítsék az arabokat, hanem mert félték a török ellenállás felerősödésétől. Kedourie szerint Huszein emír tisztában lehetett a Közel-Keletre vonatkozó francia és brit igényekkel.⁶⁸ Más arab vezetők is úgy nyilatkoztak később, hogy az utólag nyilvánosságra hozott dokumentumok egyáltalán nem lepték meg őket. A legvalószínűbb az, hogy az emír titokban a két szövetséges egymás elleni kijátszásában reménykedett. Az azonban szinte biztos, hogy Huszein nem tudta, hogy az angol-francia-orsz hármason kívül az olaszok is érdekelték voltak a keleti kérdés rendezésében, bár ehhez az araboknak nem sok közük volt.

⁶² David Lloyd George: *Memoirs of the Peace Conference*. Howard Fertig, New York, 1972, pp. 664-665.

⁶³ Leslie, i. m. p. 252.

⁶⁴ Sachar, i. m. p. 172.

⁶⁵ Woodward – Butler (eds.), i. m. pp. 247-250.

⁶⁶ Elizabeth Monroe: *Britain's Moment in the Middle East, 1914–1956*. Chatto and Windus, London, 1963, p. 35.

⁶⁷ Elie Kedourie: *England and the Middle East. The Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1922*. The Harvester Press, London, 1978, p. 65.

⁶⁸ Uo. p. 39.

4. A közel-keleti olasz aspirációk

Amikor a Sykes-Picot-szerződés 1917 őszén nyilvánosságra került, a legnagyobb nyugtalanságot érdekes módon nem elsősorban az arabok körében keltette, hanem a római kormánykörökben. Olaszország a világháború kitörésétől aktív szerepet játszott a Közel-Keletről folytatott tárgyalásokon, olyannyira, hogy a háborúba való belépését részben az oszmánok kárára remélt területgyarapodás segítette elő. Imperialista törekvéseit leginkább az olasz társadalmi és gazdasági struktúra motiválta. A szegény, elmaradott, még a legfontosabb árucikkekben is importra szoruló Itália a 19-20. század fordulóján piacszerzésre és nyersanyagbázis megteremtésére törekedett, amikor katonai kalandokba bocsátkozott Eritreában, Szomáliföldön, Etiópiában és Tripolitániában. Ezek az erőfeszítések azonban részben eredménytelennek bizonyultak. 1914-ben a csalódott olasz kormány szerette volna átértékelni a központi hatalmakkal évtizedekkel korábban megkötött szövetségét, mivel egyre inkább úgy tűnt, hogy minden további szerződés csak a jelenlegi partnerek kárára realizálódhat. Róma elsősorban a Habsburgoktól szerette volna megkaparintani Dalmáciát és Dél-Tirolt, de kezdettől fogva számításba vette az oszmán örökségből való részesedés lehetőségét is.

Az olasz állam figyelve a 19. század végén fordult az Oszmán Birodalom és a Közel-Kelet felé. Már évekkel a világháború kitörése előtt az olasz kereskedelmi miniszter élénk érdeklődést tanúsított a Kis-Ázsiával folytatott árucseré iránt. 1913-ban az oszmán állam olasz hitelezői elérték, hogy a Nogara konszern Adaliában és Makriban (a mai délnyugat-törökországi Fethiye környékén) vasútépítési koncessziót kapjon,⁶⁹ ezenkívül növelték a befektetéseiket a Konstantinápolytól keletre elterülő szénbányákban. Egy évvel később újabb üzleti lehetőségek merültek fel Adaliában, például preferenciális kereskedelmi jogok rizsre, dohányra, gyapotra, ópiumra és gyümölcsre, továbbá lignitre, krómérczekre és mangánra. Az Anatóliában érdekelt németek számára ezek gyanús próbálkozások voltak, s Berlin figyelmeztette is Rómát, hogy „Keleten a gazdasági érdekeknek mindig politikai következményei vannak”, Németország pedig az oszmán területi integritás fenntartását óhajtja.⁷⁰ A koncesszió politikai értékével természetesen Rómában is tisztában voltak, hiszen Giovanni Giolitti miniszterelnök is tudta, nem elsősorban gazdasági jelentősége van ennek, sokkal inkább „lehetőséget teremt számunkra a kelet-mediterrán erőegyensúly fenntartására”.⁷¹ Ugyanerre utalt 1914. május 26-i parlamenti beszédében Antonio di San Giuliano külügyminiszter is, amikor kijelentette, hogy Olaszország elsőrendű gazdasági és politikai érdekeit az Oszmán Birodalomban érvényesítették, Róma pedig határozottan kiáll a földközi-tengeri erőegyensúly, valamint „Törökország területi integritásának és gazdasági függetlenségének fenntartása mellett”.⁷² Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az olasz érdekérvényesítés szempontjából az 1911-1912-es tripolitániai háborúban az oszmánoktól elragadott Dodekániszosz-szigetcsoport kedvező ugródeszkat jelentett az adaliai hátország felé. Összességében persze ezek a szerzemények nem voltak igazán kiterjedt birtokok. A befektetések sem voltak túlzottan nagyok (az olasz kötvénytulajdonosok az oszmán államadósság mindössze 3%-át birtokolták), de az adriai irredentizmussal ahhoz elegendőnek bizonyultak, hogy Olaszország 1914 augusztusában a

⁶⁹ Charles James Booth: The Dissolution of the Ottoman Empire: The Study of the Political Clause of the Treaty of Sèvres, August 10, 1920. M.A. Thesis, University of Ottawa, Ottawa, 1968, p. 213.

⁷⁰ Howard, i.m. p. 53.

⁷¹ Giovanni Giolitti: Denkwürdigkeiten meines Leben. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1923, 280 p.

⁷² Howard, i. m. p. 56.

semlegességet válassza. Róma azonban nagyon is számon tartotta a mediterrán ambícióit, amikor az antanttal tárgyalásokba bocsátkozott.

A londoni olasz nagykövet, Guglielmo Imperiali márki a Kis-Ázsia felosztására vonatkozó első javaslatát 1914. augusztus 12-én terjesztette elő. Mások mellett az antanthoz való csatlakozás feltételül szabta az Adaliára és a Dodekániszosz-szigetekre vonatkozó olasz igények elismerését.⁷³ Grey hűvösen reagált ezekre a javaslatokra. Jóllehet érdektelen volt Róma adriai ambícióival kapcsolatban, hiszen a brit külügyminisztérium nem lehetett érdekelt abban, hogy új rivális fenyegetse haditengerészeti és katonai elsőbbségét a Mediterráneum keleti medencéjében.⁷⁴ Sidney Sonnino báró, az agyafúrt és agresszív olasz külügyminiszter azonban türelmes maradt, mert tudta, hogy az antant számára hazája szövetsége, ahogy a háború elhúzódik mind jobban fel fog értékelődni.⁷⁵ S valóban, az olasz kormányuk csupán fél évet kellett várnia: a Gallipolinál indított hadjárat nehézségeit látva Grey úgy határozott, ismét fontolóra veszi az előtte álló lehetőségeket.⁷⁶ Ennek nyomán 1915. április közepén egy londoni értekezleten Imperiali olasz, Grey angol, Cambon francia és Benkendorf orosz nagykövet kidolgozta annak a hivatalos megállapodásnak a szövegét, mely Olaszországot az antant oldalán beléptette a háborúba. Azonban az olaszok bosszúságára az antant képviselői még ekkor sem voltak hajlandók pontosan meghatározni az Oszmán Birodalomból Itáliának juttatandó területek határait. Ahogy Grey Antonio Salandra olasz miniszterelnöknek küldött levelében kifejtette, „nem merült föl vita ebben a fogas kérdésben Franciaországgal és Oroszországgal, s most nem is alkalmas az idő erre”.⁷⁷ Mindez annyiban igaz lehetett, hogy a Konstantinápoly-egyezményt leszámítva a partnerek között még nem került sor tényleges érdekszféra-elhatárolásra, hiszen a Sykes-Picot-szerződést csak egy év múlva kötötték meg. „Az általa kifejtett indokok valószínűleg jóbiszeműek voltak – írta később Salandra –, habár senki sem lehetett biztos abban, hogy ez valóban így van, hiszen később a tudtunk nélkül egyezett meg Oroszországgal és Franciaországgal.”⁷⁸ 1915. április 26-án, két héttel a titkos tárgyalás után (amely természetesen sokkal többről szólt, mint az Oszmán Birodalom felosztásáról) a londoni szerződést véglegesítették és aláírták. Az egyezmény 9. cikkelye kimondta, hogy „ázsiai Törökország teljes vagy részleges területi felosztása esetén [Olaszországnak] joga van az Adalia tartománnyal szomszédos földközi-tengeri térségre”. E térség pontos határait azonban továbbra sem határozták meg, ám az bekerült a dokumentumba, hogy „az esetlegesen Olaszországnak juttatandó területeket a megfelelő időben Franciaország és Nagy-Britannia fennálló érdekeinek figyelembevételével kell kijelölni”.⁷⁹

Hiába azonban a szerződés által ígért lenyűgöző területi szerzemények, az olaszok egyelőre tartózkodtak attól, hogy nyíltan belépjenek a háborúba. Még hónapok teltek el, mire Róma véglegesen meggyőződött arról, hogy a központi hatalmak nem kelhetnek versenyre az antant ajánlataival. Csak ezt követően tettek tényleges katonai lépéseket. Ezt az opportunizmust látva egyáltalán nem meglepő, hogy az antant sem érezte magára nézve kötelezőnek az olaszok tájékoztatását a Sykes-Picot-Sazonov-szerződésről. Mindazonáltal érthető az olaszok dühe, miután a petrográdi követük, Carlotti márki 1916. május 18-án tudomást szerzett a megállapodás

⁷³ Gottlieb, i. m. p. 200.

⁷⁴ Grey of Fallodon, i. m. p. 207.

⁷⁵ Gottlieb, i. m. pp. 317-319.

⁷⁶ Grey, i. m. p. 206.

⁷⁷ Antonio Salandra: Italy and the Great War. From Neutrality to Intervention. Edward Arnold, London, 1932, p. 283.

⁷⁸ Uo. p. 291.

⁷⁹ Titkos egyezmény az antant és Olaszország között. London, 1915. április 26. In: Lugosi (szerk.), i. m. p. 28.

tartalmáról. A döbrent és méltatlankodó Sonnino nyomban Párizshoz és Londonhoz fordult. A zavarban lévő Aristide Briand francia miniszterelnök ígéretet tett arra, hogy a szerződést Olaszországgal is megtárgyalják, s hogy az olasz érdekek nem fognak sérülni.⁸⁰ Néhány nappal később Grey is beismerte a megállapodás létezését és hasonló biztosítékot adott. Sonnino azonban nem az a fajta politikus volt, akit nyájas ígéretekkel ki lehetett engesztelni. A szövetséges kormányok képviselőinek azonnali tanácskozását követelte, hogy garantálják „a közel-keleti olasz jogok egyenrangúságát”.⁸¹ A kérést teljesíteni kellett.⁸² 1917. április 19-én, öthónapos előkészítő tárgyalások után a kormányfők és tanácsadók találkozókat adtak egymásnak Saint-Jean-de-Maurienne-ben, a francia-olasz határon fekvő kis alpesi településen. Mivel akkor már a cári rezsim helyébe az ideiglenes kormány került, az oroszok nem képviseltették magukat.

Sem a csodálatos hegyvidéki környezet, sem a luxuskörülmények nem tették könnyűvé ezeket a tárgyalásokat. Habár David Lloyd George brit kormányfő és Briand utóda, Alexandre Ribot francia miniszterelnök hajlandónak mutatkozott a londoni szerződés módosítására, de őszintén kinyilvánították elkeseredettségüket a közel-keleti háborúban való szűken mért olasz részvétel láttán. Sonnino – megsértődve az elhangzottak miatt – válaszul elutasította az olasz katonai részvételt, ha a kéréseit nem teljesítik. Úgy próbálta meg leszerelni a briteket és a franciákat, hogy keménynek és csökönysnek mutatkozott. Tárgyalási taktikája bevált, hiszen végül Lloyd George és Ribot is beleegyezett abba, hogy Dél-Anatóliában sokkal nagyobb befolyási övezetet kínáljanak fel Olaszország számára, amelybe görög közösségek által sűrűn lakott területek is beletartoztak. Ekkor Görögország még nem volt hadviselő fél, így például Szmirna olasz kézre juttatása komplikációmentesnek tűnhetett (a városra szabadkereskedelmi jogokat kapott London és Párizs). A saint-jean-de-maurienne-i szerződést az 1917. augusztus 10 és szeptember 27 közötti jegyzékváltások erősítették meg. Ezek értelmében Olaszország elfogadta a Sykes-Picot-szerződésben foglaltakat, cserébe a francia és a brit kormány Rómának adta a „zöld” és a „C” zónát. A közvetlen olasz fennhatóság alá kerülő „zöld övezet” magában foglalta Kis-Ázsia déli felét a Szmirnai-öböltől egészen az Antitoros-hegység legmagasabb pontjáig, az Erciyes-hegyig. Ebbe a zónába illeszkedtek a Dodekániszosz-szigetek is. A közvetett olasz ellenőrzés alá kerülő „C” övezet Burszáig nyúlt, vagyis az olasz befolyási övezet jelentősen kiterjedt, tartalmazta Szmirnákat, Adaliát és Konya környékét. Olaszország ezenkívül jogot szerzett arra is, hogy részt vegyen a „barna övezet”, azaz Közép-Palesztina felügyeletében. S végül Sonnino kicsikart egy ígéretet is arra vonatkozóan, hogy a franciák és a britek garantálják Olaszország paritásos részvételét minden későbbi területi változás esetén, amelyek francia vagy brit megszállás esetén állnának elő.

Lloyd George és Ribot azonban ragaszkodott egy olyan klauzula beillesztéséhez, amely ugyan ártatlannak tűnt, később azonban semmissé tette az olaszok paritására vonatkozó toldalékot. „*A Felek megállapodtak abban – olvashatjuk a szövegben –, hogy a Jelen Memorandumot eljuttatják Oroszország kormányának, lebetővé téve számára a benne foglaltak megismerését*”,⁸³ valamint a saját álláspontja kifejtését. Látszólag ez egyszerű udvariassági formula a hiányzó szövetséges

⁸⁰ L. Eisenmann – Albert de Gouffre de la Pradelle – P. Renouvin – B. Mirkin-Guetzévitch: Constantinople et les détroits. II. Éditions internationales, Paris, 1932, p. 299.

⁸¹ Uo. p. 306.

⁸² Lloyd George, i. m. pp. 505-506.

⁸³ Háromhatalmi megállapodás Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország között az Ottomán Birodalom felosztásáról. In: Lugosi (szerk.), i. m. pp. 39-40.

számára, csak hogy Oroszország ekkor már mélyen belemerült a forradalomba, nem volt számára mód és lehetőség a saint-jean-de-maurienne-i szerződés „megismerésére”, véleményezésére, illetve ellenjegyzésére. Ezzel pedig az egész megállapodás legalitása kérdőjeleződött meg. Később a párizsi békekonferencián az olaszok a nagy nyilvánosság előtt sérelmezték is, hogy Nagy-Britannia és Franciaország milyen precízen végrehajtja a saját Sykes-Picot-szerződését, miközben úgymond „törvényes” kibúvót keres az olaszoknak tett ígérek teljesítése alól. Olaszország szerencsétlenségére a titkos szerződések jellemzően nem a „legalitás” talaján álltak, hanem inkább a mélyen gyökerező történelmi érdekeken nyugodtak. Valójában nem sokat számítottak Olaszország tengerentúli befektetései, a háború előtti kicsiny dél-anatóliai hídfője, mert nem rendelkezett azokkal a jelentős kulturális, gazdasági és stratégiai érdekekkel, amelyekkel Nagy-Britannia és Franciaország igen, s amelyeket később a Közel-Keleten fegyveres erővel is megvédték. Éppen a Sykes-Picot-szerződés által szavakba öntött nagyhatalmi-imperialista kötelezettségvállalás miatt élte túl a megállapodás Oroszország összeomlását és Wilson amerikai elnök bírálatait a békekonferencián. Vagyis nem elsősorban az orosz aláírás elmaradása, hanem a szilárdan megalapozott olasz igények hiánya eredményezte a saint-jean-de-maurienne-i szerződés bukását.

E három titkos megállapodás pontosan tükrözte azokat a nagyhatalmi érdekeket, amelyek az első világháború idején a Közel-Kelet kapcsán mutatkoztak meg, valamint azokat a kompromisszumokat, amelyeket az antanthatalmaknak érdekeik egyeztetése során meg kellett kötniük egymással. A háború után e célkitűzések egyes elemei ugyan nem valósultak meg, de a Közel-Kelet nagyhatalmi felosztására így is sor került, teljes mértékben figyelmen kívül hagyva az ott élők akaratát.

Irodalomjegyzék

- ARTHUR, G. 2007: *Life of Lord Kitchener. Volume III*, Cosimo, New York, 436 p.
- BERTIE, F. 1924: *The Diary of Lord Bertie of Thame, 1914-1918*. Hodder and Stoughton, London.
- BOOTH, C. J. 1968: *The Dissolution of the Ottoman Empire: The Study of the Political Clause of the Treaty of Sèvres, August 10, 1920*. M.A. Thesis, University of Ottawa, Ottawa, 216 p.
- BOROS T. (szerk.) 1992: *Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére: Konstantinápoly-egyezmény, 1915; Német-orosz tárgyalások, 1940*. Documenta Historica 8, JATE, Szeged, 21 p.
- BUCHANAN, G. 1923: *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories. Volume I*. Cassell and Company, London, 300 p.
- EISENMANN, L – DE GOUFFRE DE LA PRADELLE, A. – RENOUVIN, P. – MIRKINE-GUETZÉVITCH, B. 1932: *Constantinople et les détroits. II. Éditions internationales*, Paris, 410 p.
- FLANDIN, É. 1915: *Nos droits en Syrie et en Palestine*. – *La Revue hebdomadaire*, Année 27, Volume VI, 1915. Juin, pp. 17-32.
- FLORINSKY, M. T. 1929: *A Page of Diplomatic History: Russian Military Leaders and the Problem of Constantinople during the War*. – *Political Science Quarterly*, Volume 44, Issue 1, pp. 108-115.
- GATRELL, P. 1994: *Government, Industry and the Rearmament in Russia, 1900-1914. The Last Argument of Tsarism*. Press Syndicate of the University of Cambridge, Cambridge, 426 p.
- GIOLITTI, G. 1923: *Denkwürdigkeiten meines Leben*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 280 p.
- GOTTLIEB, W. W. 1957: *Studies in Secret Diplomacy during the First World War*. George Allen & Urwin Ltd., London, 436 p.
- GREY OF FALLODON, E. 1925: *Twenty-five Years 1892–1916. Volume 2*, Hodder and Stoughton, London, 329 p.
- HALL, R. C. 2000: *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*. Routledge, London, 176 p.
- HOWARD, H. N. 1966: *The Partition of Turkey. A Diplomatic History 1913-1923*. Howard Fertig, New York, 486 p.
- KEDOURIE, E. 1974: *Sir Mark Sykes and Palestine 1915-1916*. In: KEDOURIE, E. (ed.): *Arabic Political Memoirs and Other Studies*. Frank Cass, London, 327 p.
- KEDOURIE, E. 1976: *In the Anglo-Arab Labyrinth. The MacMahon/Husayn Correspondance and its Interpretations 1914-1939*. Cambridge University Press, Cambridge, 370 p.
- KEDOURIE, E. 1978: *England and the Middle East. The Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1922*. The Harvester Press, London, 236 p.
- KERNER, R. J. 1919: *Russia, the Straits, and Constantinople, 1914-15*. – *The Journal of Modern History*, Volume 1, Issue 3, pp. 400-415.
- LALOY, É. 1919: *Les documents secrets des archives du Ministère des affaires étrangères de Russie publiés par les Bolchéviks*. Bossard, Paris, 197 p.
- LESLIE, S. 1923: *Mark Sykes: His Life and Letters*. Cassel & Company, London, 308 p.
- LLOYD GEORGE, D. 1934: *War Memoirs of David Lloyd George. Volume IV*, Nicholson and Wattson, London, 688 p.

- LLOYD GEORGE, D. 1972: *Memoirs of the Peace Conference. II.* Howard Fertig, New York, 964 p.
- LUGOSI GY. (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 842 p.
- MCMEEKIN, S. 2011: *The Russian Origins of the First World War.* The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge-London, 344 p.
- MONROE, E. 1963: *Britain's Moment in the Middle East, 1914-1956.* Chatto and Windus, London, 254 p.
- NEVAKIVI, J. 1969: *Britain, France and the Arab Middle East 1914-1920.* The Athlone Press, London, 284 p.
- PALÉOLOGUE, M. 1982: *A cárok Oroszországa az első világháború alatt.* Franciaország nagykövetének naplójából. Európa Könyvkiadó, Budapest, 471 p.
- PICHON, J. 1938: *Le partage du Proche-Orient.* J. Peyronnet, Paris, 382 p.
- POINCARÉ, R. 1930: *Au service de la France. Neuf années de souvenirs. Tome VI. Les tranchées 1915.* Plon, Paris, pp. 94-95.
- POLONSKY, J. 1928: *Les documents diplomatiques secrets russes 1914-1917 d'après les archives du Ministère des affaires étrangères à Pétrograd.* Payot, Paris, 331 p.
- RICHARD, H. 1916: *La Syrie et la Guerre, avec une carte.* Chapelot, Paris, 158 p.
- SACHAR, H. M. 1970: *The Emergence of the Middle East: 1914-1924.* Allen Lane The Penguin Press, London, 518 p.
- SALANDRA, A. 1932: *Italy and the Great War. From Neutrality to Intervention.* Edward Arnold, London, 382 p.
- SAMUEL (Viscount), H. L. 1945: *Memoirs.* Cresset Press, London, 304 p.
- SHATZKY, B. E. 1926: *La question de Constantinople et des Détroits. Les origines de l'accord russo-anglais-français (mars 1915).* – *Revue de l'histoire de la Guerre mondiale*, Volume 4, Issue 4, pp. 289-309.
- STADELMANN, R. 1937: *Friedensversuche im ersten Jahre des Weltkriegs.* – *Historische Zeitschrift*, Volume 156, Issue 3, pp. 485-545.
- SZAZONOV, SZ. D. 1928: *Végzetes évek. Emlékiratok.* Genius Kiadás, Budapest, 456 p.
- TOYNBEE, A. J. 1922: *The Western Question in Greece and Turkey. A Study in the Contact of Civilisation.* Constable and Company, London, 456 p.
- TRUMPENER, U. 1968: *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918.* Princeton University Press, Princeton, 433 p.
- WOODWARD, E. L. – BUTLER, R. (eds.) 1952: *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. First Series.* H. M. Stationery Office, London, 789 p.